

KONJONKTÜREL TAHMİN

Doç. Dr. Cafer UNAY

GİRİŞ

Bir ekonominin faaliyet hacmini ölçmede istihdam seviyesi bir kriter olarak alınabilirse, en isabetli ölçütün G.S.M.H. olduğu genellikle kabul olunur. 19. asrın başında Fransız iktisatçısı J. B. Say'ın açıkladığı «mahrecler kanunu» nun geçerliliği kabul olunduğu klasik ve neo-klasik iktisatçılar döneminde herhangi bir ekonominin faaliyet hacmini ölçen G.S.M.H. ve istihdam seviyesindeki istikrarsızlığa ve dalgalanmalara gerekli önem verilmezdi.

Halbuki 1929 ekonomik krizinden sonra faaliyet hacmindeki dalgalanmaların arızî ve egzogen nedenlere bağlı olmayıp, bu sebeplerin sistemin içinde mevcut kuvvetlerden doğduğu fikri genelleşti. İktisatçı bu nedenle konjontürel dalgalanmalara daha büyük bir önem ve dikkat atfetti. Konjontür kavramını açıklığa kavuşturmak için, konuyla ilgilenen iktisatçıların tariflerine başvurabiliriz.

W. Mitchell'e göre konjontür : «toplam ekonomik faaliyetin dalgalanmasıdır» (1). A. Hensen'e göre konjontür : «bir millî ekonominin istihdam, millî gelir ve fiyatlar seviyesindeki dalgalanmalar» olarak nitelenir (2). Nihayet H. Guitton'a göre konjontür «belli bir anda daha ziyade hareket halindeki ekonomik olayların gözleme tabi tutulmasıyla ilgili bütün unsurları kapsar» (3).

Faaliyet hacmindeki bu dalgalanmaları nitelikleri itibariyle mevsimlik, arızî, devrevî, trend gibi isimler alırlar. Çağımızda ikti-

(1—2) Vural Savaş : Konjontür teorilerinin gelişimi üzerine bir deneme. s. 4. Konjontür Hareketleri ve Türkiye Ekonomisi T.E.K.

(3) Henri Guitton : Fluctuations et croissance économiques. Dalloz 1967, s. 21

sat ilmi bu dalgalanmaların niteliğini tesbitle ve onların sebeplerini açıklamakla yetinmez, aynı zamanda milli ekonomide kaynak ısrarı, işsizlik, kriz gibi zararlı sonuçları da ortadan kaldırmayı veya tesirlerini nisbeten azaltmayı hedef alır.

Günümüzde iktisat ilmi dinamik bir niteliğe kavuştuğundan, denge kavramı ölmüş birbirini takip eden dengesizlikler iktisadi hayatın belirgin özelliği haline gelmiştir. Bu nedenle modern iktisatçı için iktisat ilminin konusu dengesizlikleri açıklamak, ölçmek, nitelendirmek, değerlendirmek, yumuşatmak, hakim olmak ve onlara müdahaledir (4).

Ekonomik faaliyet hacmi devamlı aynı seyri takip etmeyip istikrarsızlık ve dalgalanmalar gösterdiğine göre; iktisatçı ve uygulayıcı : «Ekonomik büyüklüklerin sonraki devrelerdeki muhtemel değerlerinin, cari devrede ve önceki devrelere ait bilgilerden yararlanarak «ex-ante» olarak belirlenmesine yani tahminine ihtiyacı vardır (5). Çünkü ekonomik dalgalanmaları açıklıyan yatırım, tüketim gibi çeşitli faktörlerin statik kalacağı ve geleceğin geçmişteki ve bugünkü gibi devam edeceği kabul edilemez. J.K. Galbraith'ın ifadesiyle, insan gelecekte ne olacağını bilmezse yakın geçmişteki durumun aşağı yukarı aynı şekilde tekrarlanacağını kabul etmelidir (6).

Endojen ve egzogen unsurlar ekonomik bireyleri ve hayatı etkiliyeceklerinden, gelecek için iyimser veya kötümser olmak olağandır. İstatistiki yöntemlerin gelişmediği dönemlerde, tahmin bir sanat niteliğinde kalmakta ve tahminci daha çok sezgiyle geleceği görmeye çalışmaktaydı. Fakat günümüzde nicel araştırma yöntemlerinin gelişmesiyle, konjonktürel tahmin nisbeten sanat olmaktan çıkmakta ve ilmi hüviyete bürünmektedir. Bu şekliyle konjonktürel tahmin gerekli politik tedbirlerin alınmasında tatbikatçıya yardım edip, davranışlarına ışık tutmaktadır.

Tahmin çok çeşitli tasniflere tabi tutulabilir; kapsadığı zamana göre kısa, orta ve uzun vadeli tahmin; kapsadığı bireye göre mikro ve makro tahmin, kullandığı yöntemlere göre ampirik ve ilmi tahmin

(4) Daniel Willey : Petite histoire des grands doctrines économiques. s. 15 Paris 1964.

(5) Uğur Kurum : Önceden tahmin metodları ve ülkemizde uygulama olanakları. s. 41, Konjonktür hareketleri ve Türkiye ekonomisi.

(6) Bkz : Cumhuriyet 13/11/1974

veya subjektif ve objektif tahmin bu sınıflandırmanın belli başlılarıdır (7).

Biz bu denememizde, incelemeğe çalıştığımız önem, nitelik ve yöntemleriyle konjonktürel tahmindir. Konjonktürel tahmin genel ekonomik faaliyet hacmini belirleyen G.S.M.H., istihdam seviyesi, yatırım, tüketim, fiyatlar gibi büyüklüklerin gelecekte alacağı kıymetlerin tesbitiyle ilgilenir. Bu nedenle makro tahmin, objektif unsurlara dayanır, fakat subjektif unsurlarda rollerini oynarlar.

Kanımızca konjonktürel tahmin sunduğu önem, taşıdığı nitelik ve kullandığı yöntem bakımından, ikiye ayrılmalıdır. Ekstrapolasyon yöntemiyle tahmin ve anticipation yoluyla önceden tahmin.

I — EKSTRAPOLASYON YÖNTEMİYLE TAHMİN

Ekstrapolasyon yöntemiyle tahminde geleceğin bugün ve yarının devamı olduğuna inanılır. Bu bakımdan yöntemin esasında zaman içinde gelişen olay ve ekonomik büyüklüğün gelişiminde benzerlik olduğu kabul edilir. O halde ekonomik birey, sektör ve makro büyüklükler ile ilgili konjonktürel olayların dün, bugün ve yarın tabii olduğu matematiksel kanunlar ayıdır.

Böyle bir yöntem matematiksel verilere dayanıp, ilmi niteliğe sahip olsa bile yetersizlikler arzeder. Çünkü, konjonktürel gelişim dün olduğu gibi bugün ve bugün olduğu gibi yarın devam etseydi geleceği emniyet ve katiyetle tahmin etmek kolaylaşacak ve hatta tahminin gereği ortadan kalkacaktı.

Ekonomik hayatta birey, firma ve makro büyüklükler zaman zaman anı değişiklikler gösterirler. Ekonomik yapıyı sabit ve donmuş kabul etmek, ekonomik olay ve konjonktürün devamlı olarak aynı kanunlara bağlı olduğunu kabul etmek olur. Böyle bir görüş günden güne değişip, gelişen yeni şekil alan konjonktürel gelişmeye aykırı düşer. O halde ilmi bir tahminde bulunurken sırf geçmişî dikkate almak ve ilmi yöntem kullanmak yetersizdir. Onu yeterli hale getirmek için ileriye ait araştırma, sezgi ve diğer değişkenleride dikkate almak gerekir. Bu nedenlerle gerçekçi bir tahmin objektif

(7) Bkz : Hendi Guitton : A.g.e., s. 303 - 306, Uğur Korum, A.g.e., s. 44 ve devamı.

ve subjektif unsurlardan yararlanacak, ilmî esasa dayanmakla beraber tahmin sanatı da kendini gösterecektir (8).

Endikatör, seri ve modele dayanarak yapılacak ekstrapolasyon yöntemiyle tahmin ilmî nitelik taşır. Bu yöntemle subjektif unsurları ithali mümkündür. Endikatör serilerin seçimi, model unsurlarının tayini, bunlar üzerinde değişiklik, manipülasyon ve özellikle uygulamada iyimser ve kötümser bir tavır takınmakla subjektif unsurlar dikkate alınıp yöntemin zenginleştirilmesi mümkündür. Fakat bu unsurlar daha çok uygulama sırasında gözönünde bulundurulur.

a — Endikatörlerle tahmin

Bir ekonomide herkes ve önemle iş adamları, hükümet ve özel sektör temsilcileri; tüm ekonomi için ekonomik faaliyetin genel seviyetinin ne olacağı ile ilgilendirler. Bu nedenle bazı ekonomik serilere dayanılarak konjonktürün gelişimi ve gelecek hakkında tahminde bulunmak mümkündür. Endikatör rolünü oynayacak seriler her ülkeye ve her devre göre değişebilir. Örneğin, Fransa için toptan fiyatlar, demir üretimi, işsiz sayısı, demiryolları trafiği, ithalât ve ihracatın gelişiminin konjonktür hakkında bilgi verdikleri kabul edilir. Ülkemizde, tarımsal üretim, endüstriyel üretim, tarım ürünleri fiyatları, ham madde fiyatları gibi seriler tahminde endikatör olarak kullanılırlar. Birçok özellikleri taşıması gereken bu seriler ekonomik hayatın barometreleridir ve genel ekonomik gidişi gösterirler (9).

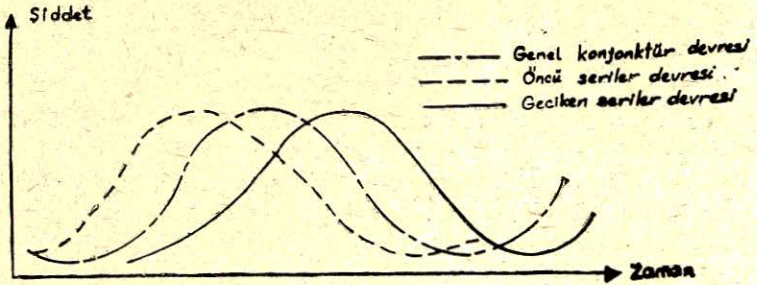
1 — Tek endikatör yoluyla tahmin

A.B.D. lerinde «Harvard Komitesi» konjonktürü gösteren serilerin uzun bir listesini yapmış ve bunları gruplara ayırmıştır. Mali piyasada, mal piyasasında ve para piyasasındaki gelişimin genel konjonktürel gelişimi belirttiği kabul olunmaktadır.

Ekonominin barometresi olan bu endikatörler genel olarak üçe ayrılmaktadırlar. Ekonomik faaliyet hacminin birbirini takip eden en düşük veya en yüksek iki noktası arasındaki mesafe demek olan

-
- (8) Bkz: Henri Guitton : A.g.e., s. 306, Uğur Korum : A.g.e., s. 47, Maurice W. Lee : Fluctuations, growth and stability. s. 581 - 584
 (9) Henri Guitton : a.g.e., s. 23 - 26 ve ss. 308 - 310, Uğur Korum : a.g.e., s. 50 - 52, Michael K. Evans : Macroeconomic oactivity, ss. 448

konjonktür devresinin muntazam olması halinde; bazı seriler bu devreyi önden (öncü seriler) bazıları arkadan (geciken seriler) ve bazıları da genel dalgalanmaya paralel olarak takip ederler⁽¹⁰⁾. Konjonktür devreleri zaman içinde muntazamlık arz ediyorsa ve seriler arasındaki zaman farkı değişmiyorsa; bir veya birkaç endikatör yardımıyla genel konjonktür devresi tahmin olunabilir. O halde öncü seri veya serilerin isabetle seçilmesi gerekir, sonra bu serinin gelişimine bakılarak gelecek tahminde bulunulur.

Şekil : 1

Öncü bir seri bize tam olarak konjonktürel dalgalanmayı gösterirse, tahminde bulunmak çok kolaylaşacağından dalgalanmaya müdahalede zamanında etkili bir biçimde yapılabilecektir. Çok sade bir çalışma yöntemi olan bu şekilde tahminde tek endikatör olarak zirai üretim, hammadde fiyatları dikkate alınabilir.

Böyle bir tahmin konjonktürel dalgalanmayı zaman içinde muntazam kabul edip, aynı zamanda da tek endikatörün öncülük vasfının devamlılığını varsayar. Günümüzde bu iki şartın mevcudiyetine raslanmadığından tek endikatöre bakarak yapılacak tahminler geleceği arzu edilir bir tarzda gösteremezler.

2 — Çok endikatör yoluyla tahmin

Günümüzde giriftleşen ekonomik hayatta tek endikatöre dayanarak tahmin yapmak olanağı kalmamıştır. Bu nedenle birden çok seri endikatör rolü oynar ve tahmin aleti olarak kullanılır. Bu yön-

(10) Bkz : Sadun Aren : İstihdam para ve iktisadi politika, ss. 70, 73, Henri Guitton : a.g.e., s. 62 - 63, R.K. Chisholm and G.R. Whitaker : Forecasting methods, ss. 42

temle seriler arasındaki zaman fasılası bilinirse buna dayanarak öncü seri yardımıyla sonraki serinin gelişimi tahmin edilebilir. O halde ilk çalışma olarak, ülkeden ülkeye değişen öncü seriler (leading group) tesbit edilecektir.

Böyle öncü serilere dayanılarak yapılan tahminler 1920 ekonomik krizinde isabet sağladılar. Fakat 1925'den sonra endikatör yoluyla tahmin isabet kaydetmedi ve ekonomik tarihin tesbit ettiği en büyük kriz olan 1929 krizinin tahmininde bu serilerden yararlanılmadı⁽¹¹⁾. Endikatör yöntemiyle tahmin bünyesinde taşıdığı noksanlıklar nedeniyle birçok iktisatçı tarafından tenkit edilse bile; bu yöntemden çok kaba ve genel bir tahmin aleti olarak yine faydalanılabilir⁽¹²⁾. Yine günümüzde, haftalık çalışma saatleri, toptan eşya fiyatları, faiz haddi, tarımsal üretim, tarımsal ürün ve hammadde fiyatları, ... öncü seriler olarak ekonomik hayatın geleceğine ışık tutmaktadırlar.

Her ülkedeki konjonktür organları bu endikatörlerle ilgili değişiklikleri ilân etmekte ve bunlara bakarak çoğu defa ilgili kurum ve bireyler ileriye ait tahminlerde bulunmaktadırlar. O halde bu yöntemin kullanılmasında öncü serilerin dikkatle seçimi, gözleme tabi tutulması ve bunlara bakarak diğer serilerin tahmini söz konusudur.

b — Seriler yardımıyla tahmin

Ekonomik hayatta barometre görevini yapan ve bu nedenle tahminde yararlanılan endikatör yönteminin esasında; bir veya birkaç seriye bakarak konjonktürü belirleyen diğer serilerin gelişiminin tahmini vardır. Halbuki şimdi açıklamaya çalışacağımız yöntemde; konjonktürel dalgalanmayı gösteren bütün serilerin geleceği, yani ileride alacağı kıymet bizzat o serinin geçmişde ve halde aldığı değere bakılarak saptanır. Bu yöntemde serinin gelişiminin aynı kanuna bağlı olduğu kabul edilerek, geçmişin geleceğin en iyi göstergesi olduğu varsayımından hareket edilir. Bu nedenle başarılı bir tahmin için yöntemin sadelikten kurtarılması amacıyla;

(11) Henri Guitton : a.g.e. s. 312

(12) Henri Guitton : a.g.e. s. 312

- geçmiş model veya serinin isabeti
- onun incelenmesi
- dönemlerin özel önemi;

dikkate alınarak daha ilmi ve gerçekçi bir yönelim göstermek gerekir (13). Bu hassasiyet dahi herkesi tatmin etmeyecektir. Çünkü, belirtilen hususlar dikkate alınsa bile; konjonktürel dalgalanma ve serinin muntazam olmaması halinde; yanılmak mümkün olacak ve yöntem yetersiz kalacaktır. O halde neticenin yorumlanmasında ve trendin bulunmasında, tahminci subjektif unsurları yönetime ithal edip onun başarı şansını arttırabilecektir.

Serilerin ekstrapolasyonu yolu ile uzun dönem gelişiminin yani trendin bulunmasında; serilerin üç gruba ayrılmasında yarar görülür. Öncü seriler geciken seriler ve çakışan seriler ayrı ayrı gruplar halinde incelenerek, konjonktürel dalgalanmanın muntazamlığı halinde geleceğin tahmini kolaylaşır.

A.B.D. lerinde endikatör olarak yararlanılabilecek seri sayısı 88 olarak tayin edilmiştir. Bunlardan 36 sı öncü, 25 tane çakışan ve 16 tanesinde geciken serilerdir (14). Her ülkeye göre değişebilen bu serilerin uzantısı nasıl bulunacaktır?

Bu araştırma yapılırken seriye tesir eden genel temayül trend (T), konjonktürel tehavvül (K), mevsimlik dalgalanma (M) ve arizî hareketler (A) ayrı ayrı dikkate alınmalıdır (15). Bu unsurlar dikkate alınıp gerekli ayıklama yapıldıktan sonra genel temayül bulunabilir (16).

Zaman serilerinin tahlili ve geçmişi gösteren istatistik serilerine dayanılarak trendin hesaplanması iktisatçıdan çok istatistikçiyi ilgilendiren bir çalışmadır. Herhangi bir seri bilinirken trend :

- Basit grafik metodu
- Hareketli ortalamalar usulü
- En küçük kareler usulü

(13) R.K. Chisholm and G.R. Whitaker : a.g.e.

(14) Op. cit. s. 43

(15) Bkz : Kenan Gürtan : İstatistik ve araştırma metodları, s. 427

(16) Uğur Korum : İstatistik, s. 205

yardımıyla bulunabilir (17). Fakat konjonktürel tahminde her istatistik seri bizi ilgilendirmez, bizi ilgilendiren makro ekonomik faaliyet hacmini gösteren esas temel serilerdir. Bu seriler ise istihdam, yatırım, tüketim, M.G. veya bunları oluşturan serilerdir. Bu serilerin ise istatistiki yöntemlerle uzantılarını bulma yetersiz kalır. Çünkü istatistik yöntemler mekaniktir. Bu nedenlerle matematiksel yöntemlerden sonra bir sanat olabilen tahmin ile genel netice bulunmalıdır. Tek başına uygulanan istatistik ve model yöntemi, mekanik olup dinamik bir ekonomide gerçek hayatın icaplarına aykırı düşer.

Ekonomik dalgalanmaya müdahaleyi sağlayacak istikrar programının hazırlanmasında esas olan tahminin yapılmasında matematiksel yöntemlerle uzantıların bulunması normal gelişimi gösterdiğinden yetersiz kalırlar. Bu nedenle eski serilerle birlikte son araştırma, gözlem ve testlerle yeni seriler tesbit edilip hepsine dayanılarak yapılan tahmin iki hedef taşır (18).

- Ekonomik faaliyetin yönündeki değişimin zaman ve yerini belirtir.
- Bu dalgalanmaların şiddetini belirtir.

Ekonomik faaliyet hacmini gösteren hükümet masrafları, vergiler, ziraî üretim, istihdam, sınaî üretim gibi serilerin tesbit ve hareketlerinin incelenmesiyle seriler arası etgi - tepkilerin tayininden sonra genel ekonomiye tesirleri araştırılır. İlimi ve objektif olan bu yöntem yetersiz kalacağından, gerçeğe daha yaklaştırılması amacıyla subjektif yöntemlerle zenginleştirilmelidir.

Ekonomik serilerin uzantısı her zaman geçmişin devamı olmadıklarından subjektif yöntemlerden yararlanılması da emin netice vermez. I. ve II. Cihan Harbi, Kore Harbinin doğmasından evvel ilmi yöntemle yapılan tahminler geçmişin gelecekte çok açık bir tarzda devam etmeyeceklerini göstermişlerdir.

Bir ilim olduğu kadar sanat niteliğini taşıyan tahminde çok iyimser olunursa ve dalgalanmanın şiddetli olacağı inancı doğarsa bununla ilgili uygulama ve istikrar programı, enflasyon ve aşırı is-

(17) Kenan Gürtan : a.g.e. s. 434

(18) Maurice W. Lee : a.g.e. s. 577

tihtam yaratır. Aksine gelecek için dalgalanma ve istikrarsızlığın düşük olacağı tahmin edilirse; bununla ilgili uygulamadan deflasyon, M.G. de düşme ve işsizlik belirir.

Bu nedenler yüzünden konjonktürel tahminde matematiksel yöntemlerden yararlanma, ekonomik serilerin zaman ve şiddet itibariyle muntazamlık arzemesi halinde isabetli sonuçlar verir. Gerçekçi bir tahminde, ekonomik dalgalanmalar muntazam olmadıklarından hem objektif ve hem de subjektif yöntemlerden yararlanılmalıdır. Çünkü günümüzde araştırma yöntemlerindeki önemli ilerlemelere rağmen hala tahminin bir ilimden çok bir sanat olduğu genellikle kabul olunmaktadır (19).

c — Model yöntemiyle tahmin

Bir ekonominin yapısında yer alan temel unsurlar arasındaki ilişkileri topluca matematiksel olarak ifade eden tablolarla modellerin meydana getirilmesi yolundaki çalışmalar, ekonometrinin doğuşuyla 1930'larda başlamıştır. Ekonomik unsurlar arasında ilişki ve nisbet bilinirse, bu nisbet ve ilişki yardımıyla diğer unsur bulunabilecek ve böylece modelden bir tahmin aleti olarak yararlanılabilecektir. Örneğin ekonomik faaliyet hacmini belirten milli gelir (Y) yi bulmak için tüketim, yatırım, devlet harcamaları ve ihracattan yararlanabiliriz.

Aşağıda basit bir model kuralım :

$$Y = C + I + G + X$$

$$C = 20 + 0,70 Y$$

$$I = 2 + 0,10 Y$$

$$G = 0,10 Y$$

$$X = 0,05 Y + 0,20 I$$

$$G = 0,0005 Y$$

Y, milli gelir, I yatırım, G devlet harcaması, X ihracat, C tüketim, G istihdam seviyesi olduğuna göre böyle basit bir modele dayana-

(19) Maurice W. Lee : a.g.e. s. 581, R.K. Chisholm and G.R. Whitaker Sr. : a.g.e. s. 147

rak temel büyüklüklerden birkaçı bilinirken diğerleri tahmin olunabilir. Çok basit olarak ifade ettiğimiz bu modelin daha gelişmişini yapmak ve bundan geleceği tahmin için yararlanmak olanak dahilindedir. Fakat böyle bir model çok sayıda değişken, çok sayıda eşitlik ve unsurun tesbitiyle ileri istatistik ve matematik yöntemlerinin kullanılmasını gerektirir. İleri ilmi yöntemlerle G.S.M.H., M.G., tasarruf, sınaî üretim, yatırım, tüketimi belirleyen elemanları bulup matematiksel olarak formüle bağlasak bile; böyle bir model ilmi olacak objektif olacak fakat geçmişde tesbit edilen ilişkilerin gelecek içinde geçerli olacağını kabul ettiğinden, her zaman tatmin edici tahmin aleti olamayacaktır. Dışsal unsurları ihmal ettiğinden, dinamik yapı fikrine yabancı bulunduğundan ekstrapolasyon yönteminin sakıncalarını taşıyacak bu nedenle seriler yöntemine karşı ileri sürülen fikirler bunlara karşıda ileri sürülebilecektir (20). Bu yöntemle tesbit edilen eşitliklerden tahminde yararlanılabilir. «Bir eşitlikten tahminde yararlanılması ancak ekonomik gelişmenin geçmişte olduğu gibi devam etmesi halinde mümkündür» (21) Tahminde dikkate alınması gereken kısa vadeli konjonktürel değişkenler, orta vadeli temayül değişiklikleri ve uzun vadeli yapısal değişikliklerden; sadece konjonktürel değişikliklerle yetindiğinden bu yöntem statik ve yetersiz kalmaktadır. Uzun ve orta vadeli tahminlerde ve hatta 1929'dan sonra muntazamlığını kaybeden ekonomik faaliyetteki değişikliğin kısa vadeli tahmininde isabetli netice vermez.

Model yöntemiyle tahminde, W. Leontief'in input-output tablolarından yararlanılabilir. Fakat böyle bir tahmin makro seviyede değil, sektör seviyesinde bir tahmin olur. Ekonominin sektör ilişkilerini gösteren tablo tesbit edildikten sonra bazı veriler bilinirse, fiyatların aynı kalması halinde; sektör üretimleri tahmin olunabilir, istihdam seviyesi bulunabilir. Bu yöntem çok sayıda varsayma dayanır ve herşeyin üstünde, bızce bilinmesi arzu edilen nihaî talebi belli varsayıp üretim tahminlerine yönelir. Nihaî talep tahminlerine dayanarak sektör üretimini tahmin eder (22).

Endikatör, seri veya modellere dayanılarak yapılan tahminler ilmidir, objektiftir. Fakat hepsinde ekonomik hayatı statik, kon-

(20) (20) Bkz : Maurice W. Lee : a.g.e. s. 610 ve devamı

(21) Henri Guitton : a.g.e. s. 314

(22) Roger K. Chisholm and G.R. Whitaker : ss. 75 - 81, Henri Guitton : a.g.e. s. 315

jonktürel dalgalanmayı muntazam kabul ettiklerinden geleceğin geçmişin devamı olduğu varsayımına dayanırlar. Geleceğin sürprizle dolu olabileceği anî ve şiddetli dışsal unsurların ekonomiyi şiddetle sarsabileceği bugünkü dünyada yetersiz kalırlar. Bu yöntemler her ne kadar tahminciye göre esneklik kazanabilirse de, başarının çoğu defa risk zevkinde bulunduğu bugünkü modern, girift ekonomik hayatta kanımızca tahminciye esas doküman olarak hizmet ederler. Bu objektif ve ilmi yöntemlere dayanan tahminci son araştırma, anket, sondaj ve konjonktürel testlere dayanarak gerçek tahmini biz-zat kendisi formüle etmelidir.

II — ÖNCE DEN TAHMİN YÖNTEMİ «ANTICIPATION»

Geçmişteki olay, dalgalanma ve gelişimin gelecek ay ve yıllarda aynen tekrarlanacağını kabul etmek doğru olmaz. Bu nedenle mukayese serileri yöntemi, ekstrapolasyon yöntemi ve eski ilişkileri gösteren modellerle tahmin yöntemi aşılmalıdır. Gelecek daha çok ileriye ait veriler, son araştırma, gözlem ve konjonktürel testlere dayanılarak tahmin edilmelidir. Bu yönetime bilhassa II. Cihan harbinden sonra başvurulmuştur. Gelecekteki ekonomik faaliyeti bulmak ekonominin stratejik unsurları gözleme tabi tutulup ileriye ait veriler toplanıp, tahmin formüle edilir. Tahmin dönemi uzadıkça geçmişteki kıymet ve ilişkilerin önemi azalacağından; bu yöntemin kıymeti artar. Kısa dönemde, ekonomik dünya kendisine benzer biçimde gelişmesine rağmen, uzun dönemde benzememe ve sürprizleri kabul etmek olağandır.

a — Tahmin edilecek kıymetler

Gelecekteki konjonktürel gelişmeyi tahmin için hangi ekonomik kıymetler teste, gözleme tabi tutulacak ve araştırmaya konu olacaktır? Yatırım, tüketim, kâr, para arzı, faiz haddi, bireysel davranışlar gibi stratejik unsurlardan bir veya birkaçı gözleme tabi tutulabilir. Ülkeden ülkeye ve devirden devire değişebilecek bu unsurları tayin edecek temel ölçü ne olacaktır? Konjonktürel dalgalanmayı yaratan ekonomik unsur ne ise; o gözleme tabi tutulmalıdır.

Eğer konjonktürel dalgalanmanın nedeni; Hawtrey - Wicksell, Myrdal, M. Allais gibi iktisatçıların açıkladığı gibi parasal ise gözlemi ve tahmini yapılacak kıymetlerde para arzı, para talebi, faiz

haddi, sermayenin marjinal verimliliği gibi unsurlar olacaktır. Hayır Pareto, Tarde, A. Pigou gibi düşünürlerin kabul ettiği şekilde ekonomik dalgalanmayı yaratan unsurlar sosyal grupların psikolojik davranışı ise; teste tabi tutulup, gözlemi yapılacak grupların eğilimi gibi psikolojik unsurlar olacaktır. Eğer dalgalanmayı doğuran unsur diğer endojen veya egzogen unsur ise; bunun gözlem ve tahmini yapılacaktır.

O halde tahmin edilecek unsurların seçimi önemli olup, bunları isabetle seçmek tahmincinin arzu, düşünce ve görüşüne bağlıdır. Modern konjonktür teorilerinde temel unsur olarak yatırımlar alındığından, bunun tahmin ve gözlem dışı bırakılması düşünülemez. Aynı şekilde Sismondi, K. Marx'dan beri üzerinde durulan ve J. M. Keynes ile yeniden önem kazanan tüketim harcamaları veya toplam talepte gözlem ve tahmin dışı bırakılamaz. Bu iki unsur arasında ilişki açık olduğundan her ikisi birlikte gözlem ve teste tabi tutulmalıdır. Nihayet psikolojik unsurların gözlem ve teste tabi tutulmasında; tüketim, yatırım, para talebi, spekülasyonu belirten unsurlar olarak faydalı sonuçlar verirler.

1 — Yatırımları tahmin

Günümüzde konjonktürel dalgalanmaları açıklayan Kaldor, Goodwin, Hicks modelleri diğer unsurlarada önem vermeye beraber esas unsur olarak yatırımları dikkate alırlar. Aynı şekilde Jean Marchal eserinde ekonomik gelişme ve duraklamanın temel unsuru olarak yatırımları alır (23). Bu nedenle bir ekonomide ilerdeki faaliyet hacmini tayin etmek için yatırımların tahminine başvurulur.

Kamusal yatırımlar bütçe ve uzun dönemli planlara dayanılarak kolayca tahmin edilebilir. Bu tahmin kolay olsa bile katıyetten yoksundur; çünkü bunların gerçekleşmesi türlü nedenlerle aksıyabilir. Tahmin ve gerçekleşme arasında fark bulunduğundan; tahminde elastisite kavramı önem kazanır (24). Yapılan tahmin dönem dönem yenilenerek gelişmeye göre düzeltilmesi yapılacak, böylece daha gerçekçi bir anlama kavuşacaktır.

(23) Jean Marchal : Expansion et Recession, Cujas Paris.

(24) Jean Marchal : a.g.e. s. 65. Bu kavram J.R. Hicks tarafından ilk defa açıklanmıştır.

İkinci olarak tahmin edilecek özel sektör yatırımlarıdır. Bunu yapmak için önce petrol, makine, kimya, otomobil, ulaşım, nakliye gibi stratejik faaliyet kolları seçilir. Bundan sonra konjonktürel testin yapılabilmesi için bir numüne seçilir. Çünkü bütün firmalarla ayrı ayrı temas olanaksızdır. Yatırımları yapan kitleyi isabetle temsil edecek representatif bir numunenin seçiminden sonra bireyler nezdinde sorular yöneltilir ve cevaplar alınır.

Sorulara genel olarak rakamsal değil fakat eğilimleri gösteren üç şekilde cevap verildiğinden bu istatistiklere «rakamsız istatistik» demek adettir. Yatırımlarda artış temayülünü (+) (↗) işaretiyle, istikrarı (=) ve azalışı (—, ↘) işaretiyle gösterilmektedir.

Numunenin neticesi tesbit edildikten sonra agregationa başvurup genel temayül tüm ekonomi için bulunabilir (25).

2 — Tüketim harcamalarını tahmin

Tüketim harcamaları konjonktürel dalgalanmaların açıklanmasında önemli bir unsur olduğundan, gelecekteki tüketim harcamalarını bilmemiz ekonomik faaliyet hacminin ne olacağını göstermesi bakımından önem arzeder. Tüketimin milli gelirin bir fonksiyonu olduğunu kabul etmek her zaman doğru olmaz. Genel tüketim seviyesine M.G. ile birlikte geçmiş yıl gelirleri, gelecek yıl gelirleri, servetleri ve psikolojik unsurlarda tesir eder.

Bir araştırma ve testle tüketimin gelecekteki seviyesinin bilinmesi hem üretim hacminin ve hemde bu üretimin otomobil, elektronik, buzdolabı, makine, hizmet gibi hangi sahaya yöneleceğini gösterir ve sektör planlamalarına yardım eder.

Böyle bir konjonktürel testin başarılı olması için bireylerin gelecek için planları olmalı ve tüketimleri dalgalanmaktan bağımsız bulunmalıdır. Bireylerin gelecekteki harcama temayülleri kesin olarak tahmin edilebilirse, buna göre gelecekteki ekonomik faaliyet hacmide tahmin edilebilir.

O halde ekonomide mevcut aile, birey, seks, gelir ve servet seviyesi, sosyal esneklik itibariyle farklı tüketici kitlesini temsil eden

(25) Bkz : H. Guitton : a.g.e. ss. 319 - 320, P.C. Reynaud : La psychologie économique Que sais - je ? s. 43, Cengiz Sağcan : Konjonktürel Test s. 206

cek bir numune seçilmelidir. Bu numune seçiminde sabit ve değişen gelir sahiplerine özellikle dikkat edilmelidir.

Temsil niteliğine sahip numune teste tabi tutulup cevaplar temayül şeklinde gösterilebilirler.

Tüketimin artma temayülü +, ↗

Tüketimin istikrar temayülü =

Tüketimin azalma temayülü —, ↘

işaretleriyle gösterilebilirler.

Cevapların egregasyonundan sonra genel tüketim eğilimi bulunmuş olur.

Yatırım ve tüketim harcamalarının konjonktürel teste tabi tutulmasından sonra elde olunan sonuçlar bir düzeltmeye tabi tutulabilir. Para, gümrük, bütçe, nakliye politikalarının ve kamu sektörünün tesiri dikkate alınıp dışsal unsurların etkileri düşünülerek gelecek için genel tahmin formüle edilir.

3 — Eğilimleri tahmin

Bir arada bulunan birkaç çocuktan eğer birisi ağlarsa genellikle hepsi ağlar. Bir deniz motorunun yalpalaması esnasında herkes yanı tarafa koşarsa, motor bataabilir. Ekonomik hayattada psikolojik unsurlar önemli olup, stratejik bireylerin iyimser veya kötümser olmaları tüm ekonomiyi etkileyebilirler. Bu nedenle, bireylerin gelecek hakkındaki fikirleri, gelecek için arzularının tesbiti konjonktürel gelişmeye ışık tutabilir.

Eğilimleri tesbit için hazırlanan test soruları ile temsil kabiliyetine haiz numuneye başvurulur. Bu tür araştırmaların sık sık yapılması toplumdaki iyimserlik ve kötümserlik durumunun tesbitine yarar.

Gelecek yıldan daha iyi misiniz?, gelecek yıl daha iyi olmayı umuyor musunuz? gibi sorularla temayüller saptanıp, cevapların agregasyonu ile bütün toplumun gelecekte iyimser, kötümser olabileceği formüle edilebilir.

Sondaj, araştırma ve testler yatırım, tüketim ve eğilimlerden başka unsurlar hakkında da yapılabilir (26).

b — Testler Yardımıyla Bilgi Toplama

Konjonktürel testler vasıtasıyla ekonominin geleceği hakkında bilgi toplama ilk defa 1949 - 1950 yıllarında Fransa'da, daha sonra Almanya ve İtalya'da başvurulan bir yöntem olmuştur (27). Bu yöntemle sırf yukarıda belirtmeye çalıştığımız yatırım, tüketim ve genel davranışlar hakkında değil birçok ekonomik hususlarda bilgi toplanabilir. Sınai üretim, ihracat ve ithalât hacmi, ücretler, haftalık çalışma saatleri, istihdam hacmi, fiyatlar..... gibi hususlarda testler yardımıyla bilgi toplanabilir.

Testler yardımıyla toplanan bilgilere güvenilebilir mi? Bu yöntemle elde olunan bilgiler her zaman doğru bilgi vermezler, çünkü (28) :

- Numune seçmede hata yapılabilir
- Kayıtlamada hata yapılabilir
- Noksan kayıtlar yapılabilir.

Neticeye mutlak doğrulukla varabilmek için her bireyin gözleme tabi tutulmasında yetersiz kalır. Bu olanaksız olduğundan numuneyi genişletmekle hatanın azaltılması ve isabetli tahmin şansı artar. Sakıncalar arzetsen bile bu yöntemle toplanan bilgilerle tahmin yapılabilir ve sonuçlar şekiller yardımıyla gösterilebilirler.

c — Neticelerin Gösterilmesi

Yatırım, sınai üretim, ithalât, ihracat ve tüketim hakkında konjonktürel testlerle toplanan bilgiler rakamla ifade edilmeyip genel eğilimleri gösterdiklerinden bunlara «rakamsız istatistik» denildiğini daha evvel belirttik.

(26) Bkz : J. Marchal : a.g.e. s. 63 - 64, Maurice W. Lee : a.g.e., M.K. Evans : a.g.e. ss. 461 - 493

(27) P.L. Reynaud : a.g.e. s. 43

(28) George Katona : Analyse psychologique du Comportement Economique Payot, Paris, s. 343

Türlü test eğilimlerini ifade etmek için :

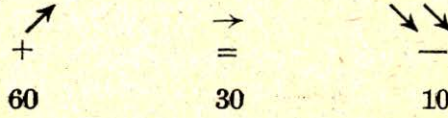
Değişiklik olmaması ve istikrar halini : =

Azalma ve kötümserlik halini : —

Çoğalma ve iyimserlik halini : +

İşaretleriyle gösterip, birey için tesbit edilen neticelerin agregе yoluna gidilerek genel test sonucu bulunur. Toplama işleminde firma ve bireylerin üretim, işçi sayısı veya başka bir ölçüye göre büyüklüğü dikkate alınmalıdır. «Değerlendirme yöntemindeki varsayım firma büyüklükleri ile mikro ekonomik değişkenlerdeki değişimler arasında doğru orantılı bir ilişkinin bulunduğudur» (29).

Agregasyon yöntemiyle bulunan neticeler aşağıdaki örnekteki gibi olursa bunu vektör yardımıyla gösterebiliriz.

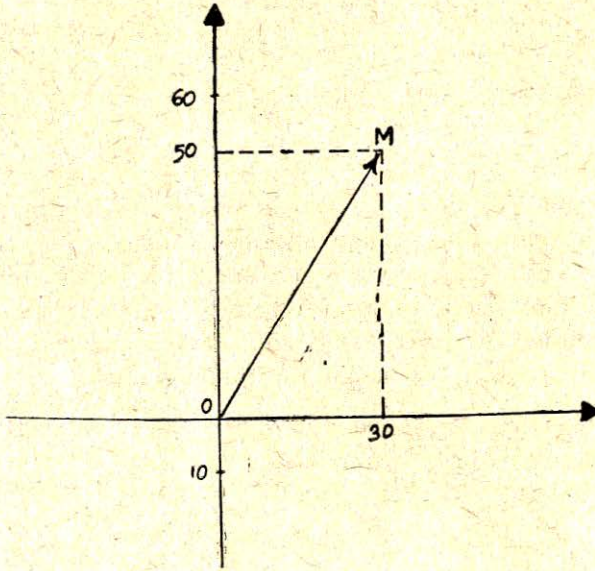
Şekil 2'deki OM vektörü genel eğilimi gösterir. Bunun yatay eksenle çakışmasının durumun aynen devam edeceğini ve istikrarını hakim olacağını belirtir. OM nin dikey eksenle çakışması ise yukarı yönde mutlak gelişme ve yükselişi aşağıya doğru olursa mutlak düşme ve kötümserliği gösterir.

Bir sektör için yapılan testler agregе edildiği gibi, sektörlerden hareketle yapılan toplamalar ekonominin bütünü için durumu gösterir. Gerek sektör ve gerekse ekonominin bütün olarak zaman içinde nasıl geliştiği Şekil 3'deki gibi ifade edilebilir (30).

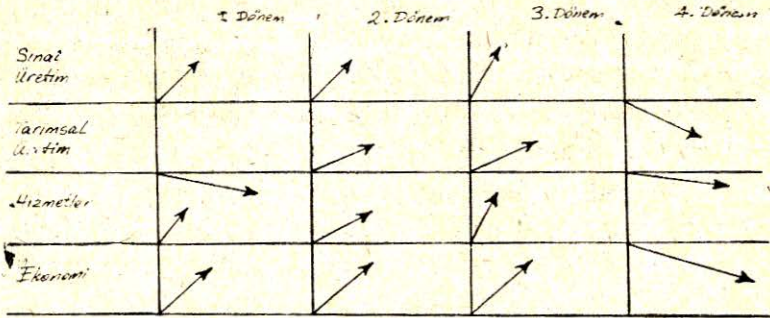
Tahminci ileride herhangi bir ekonomik unsurun geçmişte aldığı kıymetleri dikkate alıp bunların gelecekteki uzantısını bulmakla yetinmeyip; başka bir ifade ile ekstrapolasyon uygulamasını yetersiz bulup son araştırma ve testlerden elde edilen bilgilerden yararlanırsa bile, yine başarılı bir tahminde bulunacağını iddia edemez. Günümüzde istatistik ve araştırma yöntemleri ne kadar gelişmiş

(29) Cengiz Sağcan : a.g.e. s. 206

(30) Henri Guitton : a.g.e. s. 321

ŞEKİL 2

ŞEKİL 3

olursa olsun, tahminin hala bir sanat mı yoksa bir ilim mi olduğu tartışılabilir.

Günümüzde tahminci kendi görüşüne göre dikkate alacağı unsurlar itibariyle, uygulayacağı yöntemler bakımından ve neticeleri değerlendirme hususunda objektif unsurlarla subjektif unsurları bir araya getirip; tahmine bir ilim olduğu kadar bir sanat niteliğide

verebilir. «Herşeye rağmen tahminciyi bir sanatkâr olarak görebiliriz (31).

III — TAHMINDE BAŞARI

Tahmin kapsadığı zaman boyutuna göre üçe ayrılır. Konjonktürel değişikliklerin dikkate alınabileceği kısa vadeli tahmin; temayüllerin değişebileceği orta vadeli tahmin ve yapısal unsurların değişebileceği uzun vadeli tahmin, genel olarak tahminde başarı şansı zaman süresi uzadıkça azalır. Bir yıllık tahmin beş yıllık tahminden daha kolaydır. O halde subjektif unsurları ihtiva etsede başarılı bir tahmin uzun dönemde temayül ve yapısal değişiklikleri dikkate almalıdır.

a — Tahminde Elastikiyet

Gelecekte belli ekonomik unsurların alacakları kıymetler tahmin edilip, bu tahminlere dayanarak uygulamaya başladıktan sonra tahminde isabet olmadığı görülürse ne olacaktır? Başka bir deyimle, zaman uzadıkça yapılması güçleşen tahmin gerçek hayattaki gelişime göre yeniden düzeltilecek midir?

J.R. Hicks'e kadar tahmin kavramı tek biçimli olarak dikkate alındı. Tahminde elastikiyet kavramı ilk defa J.R. Hicks tarafından ileri sürülüp incelendi. Hicks elastikiyet kavramını oldukça dar anlamda tarif ederek onu sadece belli bir malın fiyatına hasrediyordu. Yazara göre, «bir ekonomik bireyin tahmininin elastikliği, belli bir malın ilerde beklenen fiyat artış yüzdesi ile bu malın cari fiyat artış yüzdesi arasındaki oranıdır» (32). Tahmin konusu sırf fiyatlar olmayıp aynı zamanda herhangi bir ekonomik unsur olabileceğine göre; elastikiyet kavramında daha geniş bir anlam vermek gerekir.

J. Marchal'a göre tahmin elastikiyeti : «Devre başında beklenen artış yüzdesi ile yaşanan dönemde müşahade olunan artış yüzdesi arasındaki oranıdır» (33). O halde tahminde elastikiyet fiyat, milli gelir, istihdam hacmi,..... gibi kavramların hepsine uygulanabilir. O halde cari dönemde müşahade olunan gerçekleşme ile tahmin

(31) R.K. Chisholm and G.R. Whitaker : a.g.e. s. 147

(32) Alain Barrere : Théorie Economique et Impulsion Keynésienne, s. 374

(33) J. Marchal : a.g.e. s. 65

aynı yön ve büyüklükte bulunuyorsa tahmin elastikiyeti bire eşittir ($e = 1$). Buna karşılık unsurların eski seviyede kalacakları tahmin edilmişken, devre sonunda ekonomik unsurlarda değişme olursa bu halde tahmin elastikiyeti sıfıra eşittir denir ($e = 0$).

Bu iki uc durum yanında tahmin elastikiyetinin birde pozitif ve negatif olma durumu vardır. Dönem sonunda müşahade olunan unsurlarda artış olmuşsa ve tahminde azalış yönünde yapılmış bulunuyorsa; bu halde tahmin elastikiyeti negatiftir denir ($e < 0$). Bu durum kötümser bir tahmini ifade eder. Aksine; devre sonunda tahmin edilen artışın altında kalıyorsa, yani tahminimiz iyimser ise bu halde tahmin elastikiyeti pozitifdir denir ($e > 0$).

Tahminde elastikiyet kavramı tahmini ve tahmincinin başarısını ölçen önemli bir unsur olmuştur. Fakat bu başarıyı saptamak için devre sonunu beklemek gerekir. Devre içinde alınacak tedbirlerle tahmin başarısı yükseltip, tahmin elastikiyeti bire yaklaştırılabilir.

b — Tahminde Değişme

Tahmine esneklik verip onun değişebileceği düşünülürse, devre sonunu beklemeden konjonktürün gelişmesine göre tahmine yeni biçim verilebilecektir. Birey ve kurumların ileriye ait tahminleri belli bir anda birbirlerinden bağımsız olarak yapıldıklarından; zamanla yeniden formüle edilmeleri düşünülebilir. Bunun dışında birçok egzogen unsurları dikkate almadıklarından «tedrici revizyonlar gereklidir» (34).

Tahminde başarı ve isabet zaman uzadıkça güçleşeceğinden, uzun ve orta vadeli tahminler dönem içindeki gelişmelere göre kısa vadeli tahminlerden daha çok revizyona tabi tutulmaları gerekir. Fakat ne ölçüde ve hangi kritere göre plan revizyona tabi tutulacaktır. Böyle bir revizyon Lindahl'a göre iki unsur dikkate alınarak yapılır :

1) Planla ekonomik gelişme karşılaştırılır. 2) Öngörülen şartlarla gerçekleşen şartlar karşılaştırılır (35). Bu nedenle tahminin yapılmasından sonra mukayese yapabilmek için belli bir sürenin

(34) Alain Barrere : a.g.e. s. 382

(35) Alain Barrere : a.g.e. s. 384

geçmesi gerekir. Ancak böyle bir tepki dönemi geçtikten sonra tahmin yenilebilir.

Tahminin hangi ölçüde ve ne yönde değiştirileceğini tayin tahminciye, kullanılan yonteme ve tahmin yapıldığı andaki koşullar ile sonraki ekonomik koşulların karşılaştırılmasına bağlıdır.

Eğer tahmin tek veya çok endikatörle yapılıyorsa, bu serilerle çakışan seriler arasındaki zamanın gecikmesi tahminin yeniden veya başka yöntemlerle yapılmasını gerektirir. Eğer tahminde uygulanan yöntem son araştırma, sondaj ve testler ise bu halde eski tahminin yenilenmesi aynı yöntemlere başvurarak yapılır.

Bu şekilde ekonomiyi devamlı surette gözleme tabi tutmak, gelişimine göre tahminde bulunmak ve bunları yenilemek isabetli ve başarılı tahminde bulunmayı sağlayan çalışmalardır.

c — Tahmin ve Gerçekleşme

Tahminde başarıyı tahmin ve gerçekleştirmeyi karşılaştırmakla ölçebiliriz. Bu başarıyı tahminde elastikiyet kavramına başvurarak ölçmek mümkündür. Fakat tahmin rakamsal olarak ifade olanğından yoksun ise; bu takdirde başka usullere başvurulur.

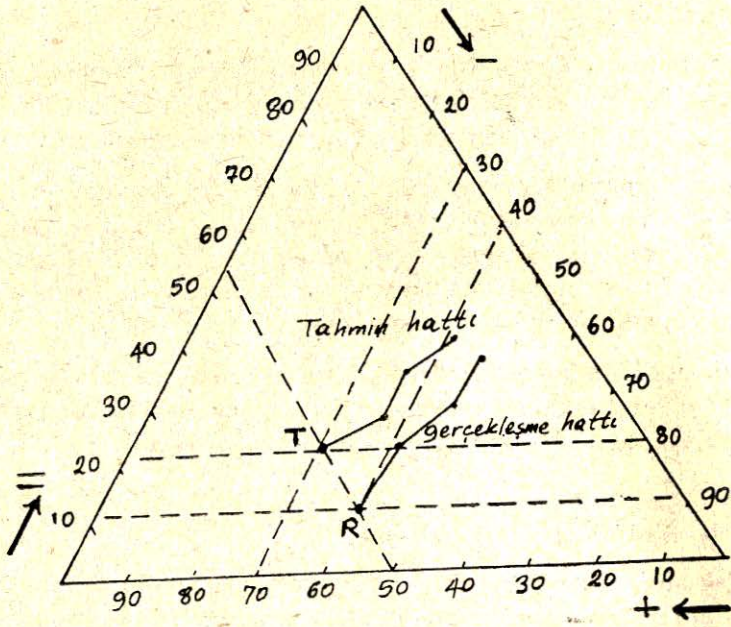
Daha önce belirttiğimiz rakamsız istatistiklerle eğilimler tesbit edilip iyimser, kötümser ve istikrar şeklinde formüle bağlanıyorsa; bu durumda tahmin ve gerçekleşme seyrini takip için üçgen grafiğine başvurulabilir ⁽³⁶⁾.

Üçgen grafikte (T) tahmin değerlerinin gösterdiği nokta ve (R) gerçekleşme aşğıdaki gibi olsun.

+	=	—	
50	20	30	Tahmin
50	10	40	Gerçekleşme

(T) ve (R) noktalarının şekilde yerleri bulunup, noktaların birleştirilmesiyle tahmin hattı ve gerçekleşme hattı bulunacaktır. Bu iki hattın birbirlerine yakınlığı tahminde isabetli uzaklığı ise başarısızlığı gösterecektir.

(36) Henri Guitton : a.g.e. s. 321

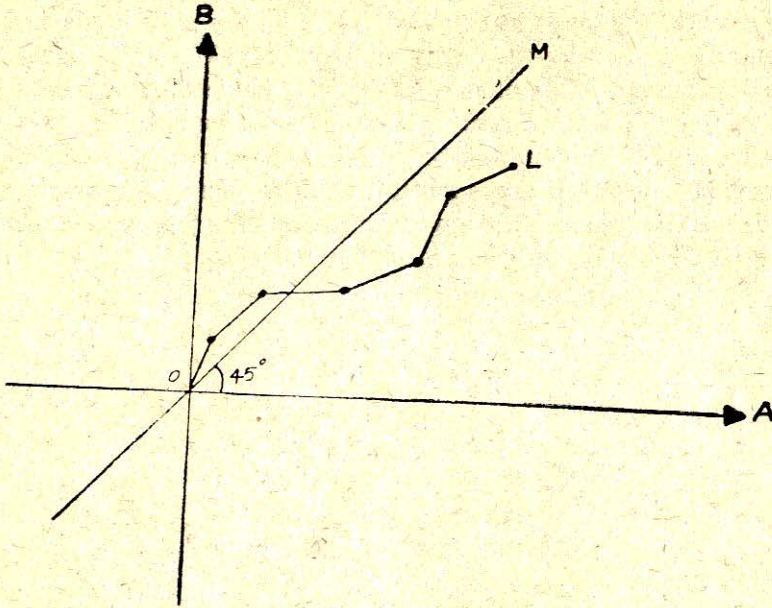

ŞEKİL 4

Tahminle gerçekleşme arasındaki fark açıklamaya çalıştığımız bu iki yöntemden başka H. Theil'in kullandığı yöntemle yapılabilir (37). Şekil 5 de yatay (A) ekseninde % olarak tahminler ve (B) ekseninde % olarak tahminlerle gerçekleştirmeler gösterilir.

Tahmin ile gerçekleşme arasındaki oranı nokta ile gösterirsek, bu noktaların birleştirilmeleri tahmin hattını verecektir. Tahminde % 100 isabet varsa, rakamsal tahmin rakamsal gerçekleşmeye eşit olacağından bu noktaların birleştirilmesiyle meydana bir doğru gelecek ve bunun eğimi 45° olacaktır. O halde OM doğrusu ile OL hattının karşılaştırılmaları tahminin isabetini gösterecektir.

(37) Bkz : R.K. Chisholm and G.R. Whitaker : a.g.e. s. 4, H. Guitton : a.g.e. s. 460

ŞEKİL 5

SONUÇ

Milli gelirin düşmesi, işsizlik, iflaslar ve sosyal sefalet gibi birçok arzu edilmeyen durumlar yaratan ve bu nedenle kaynakların optimum kullanılmasını önleyen, israf yaratıp toplum refahına engel olan konjonktürel dalgalanma ve krizlere etkili müdahale için tahmin gereklidir.

Ekonominin istikrar içerisinde gelişmesini sağlamak için, ekonominin bütününe kapsayan ve etkileyen istikrar tedbirlerinin alınması gerekir. Bu tedbirlerde isabet ise başarılı tahminleri gerektirir. Ekonominin konjonktürel gelişimine tahmin gelecekte yapılacak yatırım, tüketim ve diğer temel unsurların bilinmesine bağlıdır.

Bu nedenle günümüzde tahmin istatistik yöntemlerinin kullanılmasıyla ilmi bir nitelik almışsada, tahmincinin davranışı, sezisi, unsurları seçimiyle hala az çok bir sanattır. Bu nedenle, kullanı-

lan matematiksel yöntemlerin yetersizliği, devlet müdahalesinin bilinmiyen etkileri, önceden görülemiyen iç ve dış politikayla ilgili gelişmeler, tabiat şartlarına bağlı iyi veya düşük rekolte mükemmel tahmin yapmağa engel olmaktadır (38). O halde dönem başında yapılan tahmin dönem esnasında ekonominin gelişmesiyle karşılaştırılıp düzeltilmelidir. Son araştırma, sondaj ve testlerle ekonomi devamlı gözleme tabi tutulmakla tahmindeki başarı şansı arttırılabilir. Bu ise ekonomi politikasını tatbik edenlerin uygulayacakları istikrar tedbirlerinin etki ve başarısını tayin eder.

(38) Jean Marshal : a.g.e. s. 63